

ROMAN DR. ERNESTA A. STIEGLERJA ... *SO SHALL THEY REAP*
IN SLOVENSKA EVANGELIČANSKA CERKEV SV. IVANA V
BETHLEHEMU, PENSILVANIJA, ZDA

Ob romanu pastolja Slovenske evangeličanske cerkve sv. Ivana v Bethlehemu, Pa., ZDA, dr. Ernesta A. Stieglerja, z naslovom ... *So Shall They Reap* (... *tako bodo želi*), ki je bil izdan leta 1958 v New Yorku, se postavlja vprašanje, ali ga smemo šteti za slovenski roman. Vsebina romana opisuje mesto Bethlehem, Pa., ob prelomu 19. stoletja in v 30. letih 20. stoletja. Zapleteno dogajanje okoli učiteljice Elisse Hall in družine Jakoba Mansfielda se konča s srečnim koncem za mladega pastolja dr. Johna Collinsa in njegovo nevesto. Avtor je že pred tem romanom pisal dramska dela z vsebino prekmurskih priseljencev v Ameriki in tudi obravnaval njihovo narodno ozadje in zgodovino. V romanu je prepričljivo upodabljal slovensko etnično okolje, dogodke iz njihovega časa in tudi osebe, čeprav je vse ovil v fiktivnost romana s številnimi avtobiografskimi vložki. Zatorej lahko štejemo roman za del slovenske izseljenske književnosti v širšem smislu.

evangeličanska-luteranska cerkev, izseljenska književnost, slovenski roman, Betlehem, E. A. Stiegler, *So shall they reap* ...

The novel ... *So Shall They Reap*, written by the pastor of the Slovenian St. John Lutheran-Evangelical church in Bethlehem, PA, dr. Ernest A. Stiegler, published in 1958 in New York, raises the question whether it can be accepted as a Slovenian novel or not. In the novel the author describes the town of Bethlehem, PA, at the turn of the 19th c. and in the 1930s. The very complicated story of the teacher Elissa Hall and Jakob Mansfield's family ends with a happy ending for the young pastor, Dr. John Collins, and his bride. Before this novel, E. A. Stiegler had written some plays connected with the Slovenian ethnic community from Prekmurje and also studied its national background and history. The author used the Slovenian ethnic ambient in the beginning of the 20th c., the events from that time, and also certain individuals, as a frame for his novel. They are all enveloped into an attractive fictional story with a number of autobiographical elements. The novel can certainly be accepted as a part of Slovenian emigrant literature in a broader sense.

Evangelical-Lutheran church, immigrant literature, Slovene novel, Betlehem, E. A. Stiegler, *So shall they reap* ...

Slovenska izseljenska književnost postaja v zavesti in deležu matične kulture v Sloveniji vse prepoznavnejši in pomembnejši del. Novejša študija dr. Janje Žitnik o tem vprašanju (Žitnik 2001: 67–68) na prepričljivo dokumentiran način prikazuje

kvantiteto in kvaliteto izseljenske književnosti in njeno integracijo v slovensko kulturo, književnost, šolstvo in humanistične raziskave. Avtorica se zaveda, da študija zaradi nedostopnosti vseh virov in pionirskega dela na tem področju ne vključuje celotnega opusa izseljenske književnosti; opozarja pa tudi na tiste potomce slovenskih izseljencev, ki pišejo v jeziku svojega okolja in ne več v slovenščini.

Eno od področij slovenske izseljenske književnosti, ki ponuja v razrešitev še nekaj odprtih dilem, je slovenska izseljenska narečna književnost, ki so jo ustvarjali izseljenci s slovenskega obrobnega narodnostnega območja. V tem referatu se omejujem na prekmursko izseljensko književnost, ki je bila v prvi polovici 20. stoletja dokaj močno razvita v Severni in Južni Ameriki. Slovenski izseljenci iz Ogrske, ki so se začeli izseljevati v Ameriko proti koncu 19. stoletja, so imeli v starih krajih svoje narodnostne in kulturne sosede Madžare in Nemce, s katerimi se je dotikala in prekrivala tudi njihova kultura in književnost, in sicer tako na domačem območju kot v izseljenstvu.

Vprašanje, katere avtorje ali njihova dela v neslovenskih jezikih lahko sprejemamo za slovensko književnost v celoti ali delno glede na njihovo narodnost, kraj bivanja in druge okoliščine, je še zmeraj odprto. Žena evangeličanskega pastora in seniorja v Prekmurju Karola Kovača, Frida, po rodu Nemka, je napisala v nemščini roman, ki je izšel na Madžarskem in v slovenskem prevodu evangeličanskega duhovnika Zoltana Kerčmarja z naslovom *Krivda ali pokora*; objavila ga je v *Düševnem listu* med prvo in drugo svetovno vojno. Sobočanka Erna Sztarosolszky je v Murski Soboti med drugo svetovno vojno napisala v madžarščini roman *Mož z žalostnim obrazom*.¹ Tudi med prekmurskimi izseljenci v Ameriki, ki so pisali in objavljali v prekmurščini, najdemo primer napisanega in izdanega romana, ki se tematsko dotika prekmurskih izseljencev in se dogaja v mestu, kjer so imeli svojo največjo naselbino, napisal pa ga ni slovenski izseljenec.

Moj referat se torej ukvarja z iskanjem odgovora na vprašanje, ali lahko štejemo roman avtorja z nemškim narodnostnim ozadjem, rojenega na Madžarskem, ki je živel v Ameriki in je napisal svoje delo v angleščini, za slovenski roman? Slovenski roman v celoti ali samo delno?

1 Avtor romana *So Shall They Reap* dr. Ernest A. Stiegler (Šopron, 6. februar 1889 – Bethlehem, Pa., 20. september 1964)

Evangeličanski duhovnik dr. Ernest A. Stiegler je bil rojen 6. februarja 1889 staršema Gustavu in Emi Stiegler v Šopronu na Madžarskem. Oče je bil evangeličanski duhovnik v eni najstarejših evangeličanskih verskih občin na Madžarskem; mati pa je bila hčerka holandskega kapitana J. Von Looga de Valenta, ki je bil vključen v madžarsko osvobodilno-revolucionarno gibanje leta 1848.

¹Na ti deli me je opozoril mag. Franc Kuzmič iz Murske Sobote, odličen poznavalec splošne in literarne zgodovine Prekmurja. Roman Fride Kovač je izhajal v nadaljevanju v evangeličanskem *Düševnem listu* v 13. letniku od št. 3 (1935) do 14. letnika, št. 12 (1936). Izvod romana Erne Sztarosolszky hrani Pokrajinska in študijska knjižnica v Murski Soboti.

Srednjo šolo je Ernest A. Stigler končal na evangeličanski gimnaziji v Šopronu, kjer se je šolalo tudi več prekmurskih nadarjenih evangeličanskih mladeničev. Južno od Šoprona je bilo v Železni županiji gosto naseljeno slovensko prebivalstvo, skupaj z Madžari in Nemci, ki ga je mladi Stiegler iz svojih dijaških in študentskih let poznal. Takoj po gimnaziji je začel študij na teološki in filozofski akademiji. Študij je nadaljeval v Leipzigu in končal v Rostocku na Nemškem. Po konsistorialnem izpitu na Madžarskem si je že pri 22 letih pridobil doktorat iz filozofije.

V evangeličanskega duhovnika je bil ordiniran leta 1911 v Šopronu. Najprej je bil tajnik škofa Ferenc Gyurata, potem pa nekaj mesecev administrator verske občine v Lajoskomáronu.

Leta 1912 je na povabilo evangeličanske slovensko-madžarske verske občine v New Brunswicku, New Jersey, in na priporočilo krajevnega škofa, ki je bil tedaj na obisku pri madžarskih vernikih v ameriških verskih občinah, odšel v Ameriko. Poleg pastoralnega dela v lokalni verski občini je začel izdajati madžarski verski tednik. O njegovem slovstvenem in izdajateljskem delu v madžarščini v Ameriki nimamo podatkov. Raziskava tega področja Stieglerjevega dela čaka na madžarske raziskovalce v Sloveniji ali na Madžarskem.

Leta 1914 ga je Slovenska evangeličansko-luteranska cerkvena občina sv. Ivana v Bethlehemu, Pa. povabila za svojega pastorja. Že leta 1910 so jo ustanovili slovenski priseljenci iz Ogrske in za svojega prvega pastorja povabili ameriškega duhovnika dr. Williama A. Lamberta. Ta ni bil več ogrske slovenščine, zato se je z verniki težko sporazumeval. Ker pa je bil dotok novih slovenskih priseljencev iz Ogrske v prvem desetletju 20. stoletja dokaj močan, so se odločili, da povabijo za pastorja duhovnika, ki je govoril nemško in madžarsko in delno tudi prekmursko. Slovenski izseljenci iz Ogrske so namreč v starih krajih živeli na mejnem območju med sosedi Madžari in Nemci, katerih jezika so vsaj pasivno tudi razumeli in govorili. Po prihodu v Bethlehem, Pa se je pastor Stiegler naučil prekmurščine tako dobro, da jo je tekoče govoril, v njej pridigal, pisal in vanjo tudi prevajal. Svoj versko aktivni delež pa je še naprej ohranjal v madžarsko govorečih evangeličanskih cerkvah.

1.1 Literarna dejavnost pastorja dr. Ernesta A. Stieglerja

Kot duhovnik je dr. Ernest A. Stiegler seveda največ govoril in pisal v prekmurščini za svoje vernike. *Amerikánszki Szlovencov Glász*, tednik prekmurskih izseljencev v Ameriki, ki je izhajal v Bethlehemu, Pa. od leta 1921 do 1954, je posebno ob cerkvenih praznikih objavljaj dolga biblična in duhovna razmišljanja duhovnikov, ki so delovali med prekmurskimi izseljenci, tako evangeličani kakor katoličani. Med pišočimi evangeličanskimi duhovniki so bili dr. Ernest A. Stiegler, Štefan Smodiš, Štefan Balek, dr. Frank Flisser in drugi. Drugo področje, ki ga je dr. E. A. Stiegler močno pokrival, je bilo dramsko. Napisal je več dramskih del:²

²Na ovitku knjige *So Shall They Reap* je kratka avtorjeva biografija, v kateri je omenjeno, da je dr. Stiegler napisal sedem dramskih del (naslovi niso navedeni) in dve zgodovinski razpravi. V evidenci imamo do zdaj samo štiri njegova navedena dramska dela.

1. *Eden pravičen kral*, leta 1921; bilo je prvo dramsko delo, napisano v prekmurščini in uprizorjeno med izseljenci v Ameriki. Žal tekst ni ohranjen. Za tem je dr. E. A. Stiegler napisal še nekaj dramskih del;

2. *Bojnszka sneja (Vojna snaha)*, 1928;

3. *Marica ide služiti*, 1935;

4. *Kralesko gostiivanje*, 1939.

Nekaj podatkov o vsebini dela in uprizoritvi imamo za *Vojno snaho*. Po obisku Slovenije leta 1927 je pastor Stiegler globlje doumel življenjsko okolje, iz katerega so prišli njegovi verniki v Bethlehemu, Pa. Srečanje s stanovskimi kolegi v Prekmurju in ljudstvom ga je navdihnilo za dramsko delo *Vojna snaha* v treh delih, ki opisuje dogajanja v Prekmurju. V prvem delu opisuje neko vasico blizu Murske Sobote in dogajanje v hiši vdove Sare Nemeč. V drugem delu prikaže domačo slovensko gostilno, kjer se razveseljuje vaško prebivalstvo. Vključenih je veliko pesmi. Nastopa huzarski kapetan in še dva druga oficirja. V vas je prišel tudi sloviti cirkus, manjkala ni niti napovedovalka prihodnosti. V tretjem delu se nadaljuje dogajanje v hiši Sare Nemeč leta 1919, ko je Prekmurje že zasedla vojska Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Posebno osvetli slovenske žandarje in umor, ki se je zgodil v vasi.³

Pastor dr. E. A. Stiegler je napisal tudi dve zgodovinski razpravi⁴ o narodnostnem izvoru ogrskih Slovencev, v katerih jih umešča v tedaj popularno madžarsko teorijo o Vendih; bili naj bi Vendi slovanskega izvora, toda zelo različni od ostalih južnih Slovanov – Slovencev, Hrvatov itd. Njegovo zanimanje za etnično ozadje slovenskih vernikov, vključno z njihovim jezikom, kulturo in vero, ki ga je izrazil v angleščini napisanih razpravah in v prekmurščini napisanih dramskih delih, zgovorno kaže smer v nadaljevanje literarnega ustvarjanja v romanu *So Shall They Reap*. Lahko bi rekli, da se je z dramskimi deli, poglobljanjem v duhovnost vernikov in preučevanjem zgodovinskega ozadja prekmurske etnične naselbine pripravljaj na pisanje svojega najpomembnejšega literarnega dela.

O pesniškem delovanju dr. Ernesta A. Stieglerja v prekmurščini nimamo nobenih sledov ali podatkov; sodimo pa, da je pisal ali prevajal prozo, s katero običajno avtor od krajših del preide k daljšim in k romanu. Ker mu je bila madžarščina materni jezik, bi bilo potrebno v to smer raziskovati v madžarskem časopisu in

³ *Amerikánszki Szlovenčov Glász* 8/50, str. 1, 14. decembra 1928. V časopisu je bilo najavljeno, da bo predstava v nedeljo 16. decembra 1928, v dvorani Junior High School, ki ima 1350 sedežev. Cena vstopnic je bila dolar, 75 centov in 50 centov. Že teden prej je bila v ASG predstavljena vsebina in imena vseh nastopajočih igralcev in igralk. Razpoloženje in pričakovanje je novinar nazorno opisal z dejstvom, da se ljudje in prijatelji ob srečanju na ulici ob pozdravu ne sprašujejo o vremenu in življenju, ampak: Ali boš šel gledat Vojno snaho?

⁴ *History of the Wends* (As Written by Rev. Dr. E. A. Stiegler), 1941, 10 str. Isti tekst v skrženi obliki je bil tudi razmnožen približno v istem času na 5 straneh z naslovom *Highlights of the Unusual History of the Windish People (Wends)* (Excerpts from speech presented by Rev. Dr. E. A. Stiegler, Pastor, St. John's Windish Ev. Lutheran Church, Bethlehem, Pennsylvania). Oba teksta hrani Arhiv sv. Ivana v Bethlehemu v Pensilvaniji.

koledarjih, ki so med njegovim duhovniškim delovanjem v New Brunswicku, NJ, in v Bethlehemu, Pa., izhajali v Ameriki.

Pastor dr. Ernest A. Stiegler je bil človek širokega obzorja, ogromne energije in očetovskega odnosa do ljudi. Samo ozko pastoralno delo ga ni v celoti zaposlovalo in zadovoljevalo, zato so se njegove aktivnosti širile na kulturno področje med Slovenci in Madžari, prav tako pa tudi na gospodarsko in politično področje. V mestu je bil ugledna in spoštovana osebnost, katere mnenja in stališča so imela posebno težo. S svojim delovanjem in funkcijami je bil vključen v versko, gospodarsko, socialno in politično življenje mesta, zato je lahko tudi v romanu tako natančno in suvereno opisal ter predstavil utrip mesta v zelo širokem spektru.

2 Roman ... *So Shall They Reap*⁵

Roman ... *So Shall They Reap*, avtorja Rev. Dr. Ernest A. Stieglerja, je izšel leta 1958 pri založbi Vantage Press, New York – Washington – Chicago – Hollywood – Toronto in je bil posvečen »Moji blagoslovljeni mami Emi in moji ljubljeni ženi Idi S. Stiegler«⁶ Na šesti strani je opomba: »Osebe in dogodki v tem romanu so izmišljeni in vsaka podobnost z živimi ali mrtvimi osebami je zgolj naključna.«⁷ Na isti strani spodaj je kolofon:

FIRST EDITION.

All right reserved, including the right of reproduction in whole or in part of any form.

Copyright, 1958, by Rev. Dr. Ernest A. Stiegler.

Published by Vantage Press, Inc,

120 West 31st Street, New York 1, N. Y.

Manufactured in the United States of America

Roman je po svoji vsebini zgodovinsko-avtobiografski, ovit v ljubezenski okvir z zapleti, ki v večini primerov ne vodijo v happy-end. Realna slika ameriškega življenja na začetku 20. stoletja je bila zelo drugačna od načina življenja evropskih priseljencev in prioritete njihovih vrednot. Vsebino romana na 241 straneh lahko predstavimo z značilnimi poudarki, ki si v tekstu logično in v zaporedju sledijo, takole:

Ljubezenska zgodba. Mlada učiteljica Elissa Hall, ki je odrasla v sirotišnici in kasneje z odliko končala koledž, je prišla v vas Bearville. Vaški trgovec Jakob Mansfield jo je vzel pod zaščito in s svojim vplivom dosegel, da jo je šolski odbor takoj zaposlil. Med njegovim sinom Robertom, študentom v bližnjem mestu Steel Town, in mlado učiteljico, se je vnela ljubezen. Toda v mestu je kot študent dobil ponudbo za delo v jeklarni, ko konča študij. Marian Martin, hčerka enega od vodstvenih delavcev v jeklarni, ga je z zvijačo ujela v zaročitev. Elissa je v razo-

⁵ »... TAKO BODO ŽELI« – naslov romana je vzet iz Svetega pisma, Drugega Pavlovega pisma Korinčanom 9,6: »To pa rečem: kdor varčno seje, bo tudi varčno žet, kdor pa obilno seje, bo tudi obilno žet.«

⁶ »To My Blessed Mother, Emma, AND, To My Beloved Wife, Ida S. Stiegler.«

⁷ »The characters and events in this story are fictional and any similarity to persons living or dead is purely coincidental.«

čaranju podlegla mlademu moškemu in zanosila. V počitnicah je prišel Bob domov in se poročil z Elisso Hall; po očetovi odločitvi je morala svojega rojenega sinčka dati v posvojitev neznanim ljudem. Stari Jakob Mansfield je z zvitimi prijemi za pičle zneske odkupil od kmetov v svoji vasi njihova posestva. Kmalu so prišli zastopniki železarne in želeli odkupiti celotni predel za postavitev svojih objektov. Stari Mansfield je po dolgih pogajanjih dosegel, da so mu plačali milijon dolarjev v gotovini, dali delnice za drug milijon in sprejeli sina v doživljenjsko službo. Zakon Boba Mansielda je razpadel; Elissa mu je rodila enega sina. Znova se je poročil, tokrat z Marian Martin in na hierarhični lestvici jeklarne se je hitro vzpenjal navzgor. Elissa je pri svoji prijateljici srečala ruskega grofa Ladislava Kazmirova, s katerim je odšla v Rusijo.

Mesto Steel City je po skoraj treh desetletjih imelo drugačno podobo. Postalo je svetovljansko mesto z razvijajočo se industrijo, ki jo je vodilo jeklarstvo. Tudi sestava prebivalstva se je spremenila, saj so prihajale množice delavcev iz srednje in vzhodne Evrope. »Vzhodni del Steel Cityja, ki se je širil kot velika goba, je bil leta 1929 poseljen s Slovaki, Poljaki, Rusi, Madžari, Italijani, Slovenci in pripadniki mnogih drugih narodnosti, ki so bili odlični delavski material v jeklarski industriji« (Stiegler 1958: 80). Jakob Mansfield je v tem času postal predsednik jeklarske družbe; živel je v veliki vili z ženo Marian, sinom Bobom in hčerko Barbaro. Imel je ogromen vpliv na mestno politiko, medije in klube.

Socialna tematika, povezana z razvojem industrije in začetki sindikalnega gibanja, je naslednji del romana, v katerem je dogajanje preneseno v dvorane bratskih društev etničnih skupin. Do nasprotja prihaja med kapitalistično izkoriščevalsko elito mesta in delavci, ki v kriznem času, ki je nastajal, niso mogli poskrbeti za svojo eksistenco. Organizatorji delavskih sindikatov so že nekaj let prihajali v mesto in s svojimi govori in argumenti sproščali socialne napetosti v organiziranje sindikatov. Avtor polaga organizatorju na jezik besede: »Pomislite samo, vi nekateri naivneži, ki z znojem svojega čela proizvajate jeklo za recimo tisoč dvesto dolarjev, medtem ko predsednik vaše firme, gospod Mansfield, prejme na leto sto petindvajset tisoč dolarjev, povrh pa še bonus v znesku milijon dolarjev! Kaj to pomeni? To pomeni, da je bil vsakdo od vas oropan za svoj pravični zaslužek. Milijon dolarjev, ki jih je prejel gospod Mansfield, in vsi drugi milijoni, ki so jih prejeli drugi podpredsedniki, nadzorniki in drugi uslužbenci od vašega delovodje navzgor, so vaš pravičen delež. Ukradli so vam ga! Dali so ga možem, ki niso ničesar delali, ampak so vas samo izkoriščali kakor v stari časih gospodarji svoje sužnje!« (Stiegler 1958: 83.) Gospodarska kriza, ki je zajela mesto in vso državo, je izbruhnila z vso silovitostjo na dan: ljudje so čez noč izgubljali vse svoje imetje, delali v obupu samomore in nastala je huda socialna stiska.

V mesto je prišel mlad duhovnik, dr. John Collins, pri čemer je imel odločilno vlogo Robert Mansfield. Po eni strani je želel ugoditi svojima otrokoma, ki sta vzljubila duhovnika, po drugi strani pa je vplival na škofa, da ja ta upokojil prejšnjega starejšega pastolja verske občine sv. Ivana, častitega Smitha. Mladi

duhovnik je prinesel svež veter v cerkev in v mesto. Posvetil se je socialnemu in humanitarnemu delu med velikim številom skrajno revnih meščanov. Vanj se je zaljubila Mansfieldova hčerka Barbara in v načrtovanju skupne bodočnosti sta se zaročila. Malo pred tem se je v mesto vrnila vdova Elissa, katere mož Ladislav Kazmirov je bil v Rusiji ubit med boljševisškimi nemiri. Po daljšem iskanju je ugotovila, da je mladi duhovnik Collins njen sin. Pooblaščen odvetnik je ob poročni slovesnosti v cerkvi izpričal, da zakon ne more biti sklenjen, ker je Mansfield oče ženina in neveste. Dogodek je povzročil pravi vihar v cerkvi in prinesel silne težave v Mansfieldovo družino. Po prestanem šoku si je dr. John Collins opomogel, bil vesel v družbi svoje matere in se čez čas poročil s hčerko njene prijateljice, Elisso Cromwell.

3 Odras mesta Bethlehem, Pa. in slovenske etnične skupnosti v njem v romanu »... So Shall They Reap«

3.1 Kraji, kamor so prihajali slovenski izseljenci

Slovenci izseljenci iz Ogrske so že od začetka svojega priseljevanja na območje Lehigh Valley, z Bethlehemom kot glavnim središčem, iskali službe na treh specifičnih področjih: v kmetijstvu, v rudnikih in v tovarnah. Podeželje jih je pritegovalo in delo na velikih tujih farmah ali svojih manjših je bilo zanje svojevrsten izziv. V okolici Bethlehem, Pa je bilo precej trgov, ki bi jih lahko poistovetili z Bearvillom, saj so imeli poleg farm svojo šolo, gostilno in cerkev. Svojo kmetijsko dejavnost so v okolici Bethlehem, Pa. ohranjali tudi njihovi potomci, saj še danes najdemo kmetije potomcev slovenskih izseljencev, ki se ukvarjajo na veliko z mlekarstvom. V letu 1898, ko se zgodba v romanu začne, so bili slovenski priseljenci lahko le v tistem sloju vaščanov, ki jih je bogati trgovec grdo izkoriščal.

Trg South Bethlehem je bil pomembno industrijsko središče z veliko jeklarno, kjer so bili zmeraj potrebni novi delavci. Zaradi nevarnega dela so bili zaslužki delavcev v primerjavi z drugimi visoki. Tisoči slovenskih priseljencev so tu dobili delo. Žal nam ohranjeni podatki ne kažejo, da bi prišli na vodilne položaje v obdobju, ki ga opisuje roman. Vodilna mesta v jeklarni so imeli predvsem Američani nemške narodnosti. Leta 1917 sta se trga South Bethlehem in Bethlehem, ki ju je razločevala reka, združila v mesto, ki je med gospodarsko krizo že imelo svojo svetovljansko podobo, opisano v romanu. Imeni Steel Town in Steel City bi lahko nakazovali dogajanje v trgu South Bethlehemu in po letu 1917 v mestu Bethlehem. Poudariti velja, da so se prekmurski izseljenci narodnostno, socialno, versko in tudi politično zelo dobro organizirali že v prvem desetletju prejšnjega stoletja, časovno pred mnogimi drugimi etničnimi skupinami, ki jih je bilo v mestu blizu 50. Avtor romana jih med najbolj opaznimi etničnimi skupinami posebej omenja (Stiegler, 1958: 80). V Bethlehemu je že proti koncu 19. stoletja delovala Lehigh University s svojimi predvsem tehnološkimi usmeritvami in pripravljala kadre, ki so bili

potrebni v rudarstvu, metalurgiji in drugih področjih. Robert Mansfield je tu doštudiral za metalurškega inženirja.

3.2 Gospodarska kriza tudi v Bethlehemu, Pa.

Zgodba romana se vsebinsko nadaljuje z letom 1929 z zelo natančnim opisom razvoja mesta, boja med mestnimi oblastmi in kapitalističnimi gospodarstveniki ter bedo delavcev v tem časovnem obdobju, ko so se z muko začeli organizirati v sindikate. Zelo plastično je opisano delovanje organizatorjev sindikalnega gibanja in komunističnih agentov, ki so prihajali iz oddaljenega velemesta, v katerem prepoznamo New York. Kruti in neusmiljeni kapitalizem, ki je gledal na človeka samo skozi oči profita, je pognal na rob eksistence tisoče meščanov, med katerimi so bili tudi slovenski izseljenci. V treh desetletjih so si slovenski izseljenci sicer materialno opomogli in so šolali svoje otroke, poleg tega pa so imeli zelo dobro organizirano samopomoč v dveh slovenskih cerkvenih in enem necerkvenem društvu. Humanitarna pomoč v cerkvi sv. Ivana kaže po eni strani hudo revščino določenega sloja prebivalstva, po drugi pa splošno človeško in krščansko skrb do bližnjih, ki so v stiskah. Na tem področju se je dobrodelnost vseh slojev pokazala v praktičnem delu med someščani; po končani drugi svetovni vojni se je enaka dobrodelnost izkazala v globalni razsežnosti predvsem do držav, iz katerih so priseljenci prišli v Ameriko.

3.3 Duhovni lik pastorja dr. Johna Collinsa

Dogodkom, ki so se v mestu vrstili, daje posebno težo prihod mladega pastorja v cerkev sv. Ivana, dr. Johna Collinsa, ki je bil v svojem delu vpet med klic duhovne evangelijske dolžnosti in želje ter pričakovanja vernikov cerkve, med katerimi je bilo tudi nekaj zelo bogatih in vplivnih meščanov. Ti so imeli zaradi svoje ekonomske moči poseben vpliv na dogajanje v mestu na vseh področjih, tudi na cerkvenem.

V liku mladega pastorja dr. Collinsa, ki je prišel službovat v mesto, najdemo nekaj vzporednic z življenjsko potjo avtorja. Avtor Stiegler si je pridobil doktorat že pri 22 letih; mladi Collins je imel doktorat že pred svojim tridesetim letom, kar bi lahko izračunali iz konteksta dogajanja v romanu. Avtor je prišel za pastorja v Bethlehem, ko je bila verska občina v prelomnem položaju: zaradi prihoda novega vala slovenskih priseljencev je moral zgraditi novo, veliko cerkev in se maksimalno posvetiti organizaciji verskega življenja. Pastor John Collins je prišel v versko občino prav tako v prelomnem trenutku, ko se je moral spoprijeti z duhovno zaprtostjo verskega občestva in hkrati s hudimi humanitarnimi potrebami svojih vernikov in drugih meščanov. Doživet opis stanja in zamenjave starega pastorja Smitha po okrog štiridesetletnem zvestem služenju cerkvi z novim mladim pastorjem Collinsom je zelo podoben dogajanju ob upokojitvi avtorja kot pastorja v cerkvi sv. Ivana in prihodom mladega pastorja. Posebno opazna je socialna skrb pastorja Collinsa, ki se ne izraža samo v materialni pomoči ubogim, ampak tudi v

javnem zagovarjanju pravičnejše delitve zaslužkov in omogočanja uživanja sadov svojega dela delavcem tudi v njihovi starosti in bolezni. Takšno javno zastopanje socialne pravičnosti v obsegu, kakor ga je čas dovoljeval, je lahko imelo svoje korenine v evangeličanski teologiji avtorjevega časa, ki se je nagibala v ortodoksnem delu v liberalno in humanistično smer. Manjša, evangeličanska pietistična smer, ki je ohranjala duhovno pobožnost in usmerjenost samo v Boga, v Ameriki med prekmurskimi izseljenci ni imela vidnejših pristašev.

Poznavalec življenja v Bethlehemu, Pa. na začetku 20. stoletja in dogajanja v okolju, v katerem je živel in deloval pastor dr. Ernest A. Stiegler, prepozna njegov lik v mladem dr. Johnu Collinsu. Čeprav se je avtor izognil morebitnim kritikam na začetku romana s stavkom, da so osebe izmišljene, jih lahko dokaj natančno identificiramo. To dejstvo daje romanu močno zgodovinsko in biografsko potezo.

3.4 Protestantska evangeličanska cerkev sv. Ivana

Versko življenje evangeličanov v Bethlehemu, Pa., ki se pogosto kaže v osebnih dilemah in odločitvah duhovnika, je orisano v okviru celotnega življenja protestantskih cerkva v Bethlehemu, posebno še v cerkvi sv. Ivana. Katera je ta cerkev sv. Ivana? Glede na dejstvo, da je bil dr. E. A. Stiegler kar 42 let pastor slovenske luteransko-evangeličanske cerkve sv. Ivana v Bethlehemu, Pa. (od 4. julija 1914 do 25. novembra 1956) in je bila kot etnično slovenska verska občina tudi registrirana pri oblasteh že leta 1910, bi bilo logično potrditi to domnevo (Kuzmič 2001:195–240). Ob tem je treba dodati, da je bilo v mestu in okolici več cerkva sv. Ivana in je opreznost na mestu.

Življenje verske občine, ki ga roman odslikava, bi lahko našli v večini evangeličanskih cerkva pri nas v Sloveniji, tako na začetku 20. stoletja kot danes. Poudarek je na resnem, praktičnem krščanskem vsakdanjem življenju, ki ne beži iz življenjskih danosti, ampak se z njimi spoprijema in jih obvladuje.

S tega vidika je roman po svoji vsebinski plati redkost, če ne celo edini primer med izseljensko literaturo, ki se dotika slovenskega izseljenstva, saj prinaša novo tematiko (Žitnik 2001: 69), tj. tematiko izseljencev s protestantsko versko orientacijo, ki se je udeleževala v praktičnem osebnem življenju in življenju etnične skupine. Zgodba romana se na koncu za pastora dr. Collinsa srečno konča.

Prekmurski izseljenci v Bethlehemu, Pa. so imeli svojo protestantsko evangeličansko cerkev, ki je bila v času pisanja romana in tudi danes edina slovenska protestantska cerkev zunaj Slovenije. Cerkev in tudi protestantski del prekmurskega izseljenstva sta pomemben življenjski del substance, iz katere je avtor zajemal gradivo za svoj zgodovinsko-avtobiografski roman.

4 Sklepna trditev

– Glede na številčnost in dinamiko izseljevanja slovenskega in madžarskega prebivalstva iz Ogrske v Ameriko do konca prve svetovne vojne, v katerem so bili

vključeni slovenski protestanti in tudi na Madžarskem rojeni pastor nemškega rodu, dr. Ernest A. Stiegler;

– glede na močne strnjene etnične naselbine, ki so jih imeli prekmurski izseljenci v Bethlehemu, Pa., in v drugih mestih v ZDA, kjer so živahno delovale slovenske in slovensko-madžarske evangeličanske verske občine;

– glede na izrazito živo slovensko jezikovno in narodnostno ter protestantsko versko identiteto, ki se je ohranjala ob kulturnem delu laičnih delavcev v cerkvi in aktivnim podpiranjem pastorja;

– glede na organsko duhovno vcepljenost pastorja dr. Ernesta A. Stieglerja v prekmursko izseljensko okolje in življenje v 42 letih njegovega pastoralnega dela v slovenski luteransko-evangeličanski cerkvi sv. Ivana,

trdim,

da je njegov roman ... *So Shall They Reap*, če ne v celoti, pa vsaj v dobršni meri slovenski roman, vreden, da bi ga prevedli v slovenščino in bi ga lahko vzeli v roke tudi današnji slovenski bralci doma in v tujini.

Literatura

Bethlehem of Pennsylvania, 1976. The Golden Years 1841–1920 (ur. uredniški odbor, predsednik W. Ross Yates). Bethlehem, Pa.: Bethlehem Book Committee.

Mihael KUZMIČ, 2001a: Začetki dramske dejavnosti med slovenskimi izseljenci v Bethlehemu, Pa., ZDA. *Dve domovini – Two Homelands* 14. 119–133.

-- 2001b: Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA 1893–1924. Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti. Ljubljana: Založba ZRC.

Ernest A. STIEGLER, 1956: ... *So shall They Reap*. New York: Vantage Press, Inc.

Janja ŽITNIK, 2001: Besedna umetnost slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni slovenski kulturi. *Dve domovini – Two Homelands* 14. 67–90.